

PROBLEMA *PARTIUM*-ULUI ÎN DISPUTA HABSBURGO-OTOMANO-TRANSILVĂNEANĂ DIN 1556-1571

Termenul de *Partium* a intrat în uz după campania militară otomană în Ungaria din anul 1541 pentru a desemna teritoriile ale fostului regat al Ungariei acordate de către Süleyman I lui Ioan Sigismund Zápolya. În 26 ianuarie 1542, în dieta de la Târgu-Mureș, Martinuzzi declara că sultanul i-a acordat lui Ioan Sigismund, la 4 septembrie 1541, *sanćak*-ul Transilvaniei, precum și “*regiuni și părți ale Ungariei de lângă Tisa*”, cu excepția a patru localități și pertinențele lor: Timișoara, Oradea, Cașovia (Košice, Kassa, Kaschau) și Făgăraș¹. Cât privește regiunile denumite *Partium*, ele cuprindeau, în 1541, comitatele dintre Tisa și Voievodatul Transilvaniei (Békés, Arad, Zarand, Csanád, Solnocul Exterior, Kraszna, Bihor, Szabolcs), dar și comitatele din nord-vestul voievodatului (Solnocul de Mijloc, Maramureș, Ugocsa, Bereg, Ung și Zemplén)².

Partium-ul se constituie într-un obiect de dispută în mod treptat, pe fondul confruntărilor habsburgo-otomane cu privire la “moștenirea ungară” după moartea lui Ioan Zápolya în 1540. Campania militară otomană în Ungaria în 1541, dar mai ales hotărârea sultanului cu privire la statutul regatului și schimbarea regimului guvernării noilor provincii³, a imprimat un nou curs relațiilor politico-diplomatice și militare dintre Imperiul Otoman și Austria. Eșecurile militare suferite în anii 1541-1544 l-au convins pe Ferdinand I de Habsburg că, deocamdată, negocierile cu Poarta Otomană și politica pașilor mărunți sunt calea cea mai bună de urmat, pe moment, în atingerea obiectivului major – obținerea coroanei “Sfântului Ștefan” și refacerea unității regatului maghiar.

Prima mare realizare a Casei de Austria a reprezentat-o semnarea “tratatului” cu Poarta Otomană, în 1547⁴. Potrivit “păcii”, încheiată pe durata a cinci ani, lui Ferdinand I i se recunoștea posesia teritoriilor din nordul și vestul Ungariei pe care le controla deja, fapt pentru care se obliga să plătească Porții 30.000 de ducăți în fiecare an. “Tratatul” (în concepția otomană – un armistițiu) a dus la crearea unei zone tampon între *Beylerbeylik*-ul Budei și posesiunile ereditare austriece. Tratatul, chiar dacă nu făcea nici o referire directă la partea răsăriteană a fostului regat maghiar, nu a însemnat renunțarea vreuneia dintre părți la pretențiile asupra *Partium*-ului, Banatului și Transilvaniei. Tratatul era, pe moment, expresia unui raport de forțe și a situației politice a celor două state, asigurând, într-o oarecare măsură, normalizarea și regularizarea relațiilor diplomatice între cele două puteri.

¹ *MCRT*, vol. I, doc. XXIV, p. 77-78.

² Berindei și Veinstein 1987, doc. 23, p. 176. Vezi și Feneșan 1997, p. 42-49.

³ Tătar 2002 a, p. 193-226.

⁴ Petrisch 1985, p. 68-80, Căzan 1996, p. 31-40, Tătar 2002 b, p. 197-202, Tătar 2004, p. 53-69.

Cât îl privește pe Ferdinand, el a înțeles imediat că “pacea” cu otomanii îi permite o modificare de tactică în politica sa vizând redobândirea regatului maghiar. Acum, planul său viza abdicarea reginei Isabella și a lui Ioan Sigismund și cedarea coroanei regale Casei de Austria. Misiunea aceasta nu era foarte dificilă datorită atitudinii de oscilație politică a autorităților transilvănene între Viena și Istanbul, dar și adâncirii conflictului dintre Martinuzzi, pe de o parte, Péter Petrovics și Isabella, pe de altă parte. Un prim pas pe această linie îl reprezintă convenția semnată, la 8 septembrie 1549, la Nyirbátor, convenție despre care se spune că ar fi însemnat cedarea Transilvaniei către Ferdinand de către regina Isabella⁵. Adevărata cedare va avea loc însă în 1551. La 27 aprilie 1551, trimișii lui Ferdinand – Tamás Nádasdy și Sigismund von Herberstein – au sosit la Nyirbátor pentru a purta negocieri cu Martinuzzi⁶. Tratatul nu au mai avut loc deoarece relațiile dintre călugăr și regină se deterioraseră total între timp. Enervat, Martinuzzi s-a hotărât să recurgă la forță în raport cu regina-văduvă Isabella. Le cererea lui Martinuzzi, Ferdinand trimite trupe în Transilvania. La 1 iunie 1551 trupele imperiale au intrat în Cluj, regina începe tratativele de cedare a Transilvaniei, iar la 19 iulie, la Alba Iulia, Isabella a semnat tratatul cu împuternicitul lui Ferdinand. În numele său și al fiului ei, Isabella preda Ungaria, Transilvania și coroana regală maghiară lui Carol Quintul, Ferdinand și urmașilor acestora⁷. În 1551, așadar, se pune în practică, de fapt și de drept, tratatul de la Oradea din februarie 1538. La 26 iulie 1551, dieta întrunită la Cluj l-a recunoscut pe Ferdinand ca singur domn al țării, “Sfânta Coroană” fiind dusă la Pozsony, capitala “Ungariei habsburgice”.

Evenimentele din Transilvania anului 1551 au determinat ruperea echilibrului dintre Viena și Istanbul; Ferdinand părea a fi în avantaj față de otomani în problema ungară. Numai că otomanii nu s-au împăcat nici un moment cu gândul acestor pierderi. În război de mai multă vreme cu Iranul, reacția Porții s-a limitat cu preponderență la zona Banatului, dar nu a fost lipsită de energie. După ce otomanii au cucerit în toamna anului 1551 Cenad, Nădlac, Felnac, Agrișu Mare, Ciacova, Ghilad, Șemlacul Mic, Ilidia, Ceacla, Zădăreni, Păuliș, Becse, Becicherec, Arad și Lipova, în vara anului următor sunt ocupate Timișoara, Șemlacul Mare, Făget, Șoimoș, Ineu și Șiria, iar în Ungaria propriu-zisă – Veszprém, Ság, Drégely, Gyarmat, Szécsény, Salgó, Hollókő, Buják, Szolnok⁸. Teritoriul cucerit, cuprins între Mureș, Tisa și Dunăre, a fost organizat în *Beylerbeylik*-ul Timișoarei, iar cel de la nordul Mureșului a fost atașat *Beylerbeylik*-ului Budei.

În Transilvania, otomanii, incapabili deocamdată de acțiuni militare de amploare, au ales calea presiunilor politice, amenințărilor și șantajului. Scopul acestor acțiuni era să producă fisuri în rândul notabililor transilvăneni și să declanșeze, pe acest fond, o mișcare antihabsburgică. Cu Habsburgii, otomanii, care considerau ca obiectiv principal frontul din Iran, au încheiat un armistițiu de

⁵ Gooss 1911, p. 113.

⁶ Gooss 1911, p. 117.

⁷ Gooss 1911, doc. 20, p. 119-124.

⁸ Maxim 1983, p. 802-812.

șase luni (mai 1553) și au demarat tratative de “pace”⁹. Atitudinea Porții nu însemna renunțarea la Transilvania. În discuțiile avute cu diplomații lui Ferdinand, reprezentanții sultanului au invocat dreptul sabiei asupra Transilvaniei, din punctul lor de vedere numai Ioan Sigismund Zápolya putea fi suveranul legitim al Transilvaniei deoarece sultanul i-a acordat această țară lui, tânărului Zápolya. Tratativile otomano-habsburgice au fost prelungite cu bună știință de otomani până la încheierea păcii cu Safavizii (29 mai 1555)¹⁰. Din acel moment, sultanul adoptă un ton mai energic. Edificatoare pentru poziția Porții Otomane în chestiunea Transilvaniei este scrisoarea sultanului Süleyman I expediată la sfârșitul lunii mai 1555 din Amasya către Ferdinand I de Habsburg¹¹. “*Rege Ferdinand – căci pe acest ton începea scrisoarea – află că: Țările Ungariei și Transilvania cu regiunile ce aparțin de ea au fost cucerite de noi. Motivul pentru care ele au fost dăruite ca feudă regelui Ioan și apoi fiului său este sinceritatea și loialitatea lor față de Poarta mea. Dar nu suntem de acord ca regiuni cucerite de noi și dăruite slujitorilor noștri să fie schimbate fără porunca noastră*”¹².

În Transilvania, situația i-a scăpat de sub control lui Ferdinand încă de la sfârșitul anului 1555. Stările ardelenene, întrunite în dietă la Târgu-Mureș, în 23 decembrie 1555, apreciind just pericolul otoman, au hotărât să iasă de sub jurământul față de Ferdinand¹³. Mesajul expedit de stări regelui Ferdinand este edificator în acest sens: “*Noi am prețuit mult cinstea de a fi vasali ai unui principe creștin și de a fi în legătură cu un împărat roman, dar Dumnezeu nu a vrut ca aceasta să dureze Ceea ce cerem noi Majestății Voastre este fie să ne ajutați cu forțe capabile să reziste lui Süleyman, fie să ne eliberați de jurământul nostru*”¹⁴. La 28 ianuarie 1556 stările, întrunite în prezența solului otoman în dieta de la Turda, recunosc drepturile reginei Isabella și îi cer lui Péter Petrovics ocuparea Transilvaniei în numele Porții și al reginei. La 25 februarie același an, sultanul dă ordin de intervenție, oștile Moldovei și Valahiei pătrunzând în Ardeal.

Ferdinand de Habsburg s-a agățat până în ultima clipă de speranța păstrării, cel puțin limitată, a stăpânirii asupra Transilvaniei și *Partium*-ului. Șansele sale erau limitate. Fratele său, Carol Quintul, renunțase să-l mai sprijine¹⁵, notabilii Transilvaniei îi erau împotriva, iar Poarta Otomană avea relații pacificate cu Veneția și Polonia. Aparent și oficial, Ferdinand a renunțat la stăpânirea sa asupra Transilvaniei la 14 iunie 1556¹⁶. În realitate, Ferdinand a renunțat, de nevoie, numai la Transilvania istorică, rezervându-și dreptul asupra *Partium*-ului și “Ungariei habsburgice”, drept pe care să-l exprime în împrejurări mai favorabile.

⁹ Vezi Căzan 1996, p. 25-27.

¹⁰ O analiză pertinentă a tratatelor habsburgo-otomane la Feneșan 1997, p. 168-173.

¹¹ Textul scrisorii în *Die Schreiben Süleymans* 1983, doc. 20, p. 50-55.

¹² Am folosit pentru ilustrare textul în limba germană al scrisorii. Traducerea ne aparține (*Die Schreiben Süleymans* 1983, doc. 20, p. 52-54).

¹³ *MCRT*, vol. I p. 475. Vezi și Hurmuzaki vol. II, Partea I, doc. CCCXXVI, p. 349, Căzan 1972, p. 32-35.

¹⁴ *MCRT*, vol. I, p. 564.

¹⁵ Vezi Căzan 1973, p. 7-25, Ciocan 1945, p. 189-197.

¹⁶ Este vorba de o scrisoare expedită sultanului de către Ferdinand, prin care anunța acest lucru (*Histoire de la Transylvanie* 1992, p. 252). Vezi și Feneșan 1997, p. 174.

Revenirea lui Ioan Sigismund și a mamei sale în Transilvania (în dieta de la Cluj, din 25 noiembrie – 7 decembrie 1556, regina, în ciuda faptului că fiul său avea 16 ani și, ca principe, era major, s-a proclamat “*regină a Ungariei legitimă și încoronată*”, exercitând “*regenta în numele fiului ei minor*”¹⁷) a reaprins disputa cu Habsburgii. În 1556 și 1557 Ferdinand pierde cea mai mare parte din teritoriile *Partium*-ului pe care le ocupase în anii anteriori. Cetatea Oradiei și-a deschis porțile trupelor lui Péter Petrovics și Melchior Balassa, fideli reginei Isabella, în aprilie 1557, iar comitatele din nord-vestul Ardealului (Abaúj și Zemplén, de exemplu) au trecut și ele de partea reginei. Doar cetățile Gyula, Șiria (Világos) și Ineu (Jenő) au rămas fidele lui Ferdinand.

Cât privește Poarta Otomană, aceasta, speculând până la șantaj dorința reală de pace a Curtii de la Viena, și-a construit, în acești ani, acțiunea diplomatică pe interdependența pe care a stabilit-o între încheierea păcii otomano-habsburgice (imperiale) și pacea pe care Ferdinand trebuia să o pecetluiască, la rândul său, cu Ioan Sigismund. Süleyman I era dispus la negocieri cu Habsburgii, fiind preocupat de criza internă provocată de disputa pentru putere a fiilor săi¹⁸, dar nu era dispus la concesiile în problema ungară. Într-o scrisoare din ianuarie 1558 către Ferdinand, pe care îl numește în continuare “*rege Ferdinand*”, sultanul arată: “*Am aflat că în Transilvania se află trupe de-ale Voastre. Dacă într-adevăr doriți menținerea prieteniei și păcii dintre noi, trebuie să retrageți aceste trupe din acea regiune pe care noi o stăpânim (aluzie la zona Partium-ului, evident – n. n., O.T.). În caz contrar vom pierde încrederea în Voi și se va presupune că aveți planuri secrete*”¹⁹.

De partea cealaltă, Ferdinand era dispus și el la negocieri cu Poarta, mai ales că nu reușise, deși preluase destinele imperiului prin abdicarea lui Carol Quintul în 1556, să obțină sprijinul principilor imperiali într-o cruciadă antiotomană. Începând cu 1559 situația sa se îmbunătățește considerabil, ceea ce-i permite mai multă energie în acțiunile sale. În toamna anului 1558 Ferdinand este recunoscut oficial, de către principii electori, împărat, iar pe plan extern reușește, în aprilie 1559, pacea cu Franța²⁰. Mai mult, în Transilvania regina se confruntă cu o puternică opoziție²¹ și nu reușise prea multe în încercările de a-și impune punctul de vedere în negocierile cu Poarta Otomană din 1557-1558²².

Sultanul, înștiințat de noua poziție a lui Ferdinand în ansamblul Casei de Austria, devine mai receptiv și mai conciliant. În timpul negocierilor habsburgo-otomane din prima jumătate a anului 1559 privind încheierea “*păcii*” (mai bine spus reînnoirea “*păcii*” din 1547) tonul sultanului se schimbă. Într-o scrisoare către Ferdinand, expediată la 16 iunie 1559 din Istanbul, acesta era numit, de această dată, “*împărat al regilor creștini*”²³. Răspunzând proiectului de tratat

¹⁷ *MCRT*, vol. II, p. 56-57.

¹⁸ Decei 1978, p. 198-197.

¹⁹ *Die Schreiben Süleymans* 1983, doc. XXII, p. 59.

²⁰ Căzan 1997, p. 34-35.

²¹ Makkai 1946, p. 142.

²² Tătar 2001, p. 152-154.

²³ *Die Schreiben Süleymans*, doc. XXIII, p. 62.

înaintat Porții de către trimisul imperial Busbecq, sultanul, chiar dacă păstrează un aer de superioritate și afirmă noi pretenții în problema Ungariei, pare să cedeze, de dragul păcii. Într-o anexă la scrisoarea din 16 iunie 1559 mai sus pomenită, afirma: “*Dacă referitor la unele condiții ale tratatului apar dubii, ca de exemplu dorința ca și prietenii să fie protejați sau ca problemele ce apar între Voi și prințul Sigismund să fie rezolvate între Voi, sau ca satele aflate în proprietate comună să rămână astfel, atunci să notați aceste pasaje ambigue și să ni le transmiteți conform dorinței Voastre...*”²⁴. Din câte cunoaștem, este pentru prima oară când sultanul sugerează că e posibil ca în disputa transilvăneano-habsburgică pe seama teritoriilor din *Partium* cele două părți să hotărască de comun acord. Nu știm, în momentul de față, dacă Ioan Sigismund era la curent cu această poziție a sultanului, altfel nu ne explicăm pretențiile exagerate exprimate de trimiterea sa, cancelarul Csáki și căpitanul Husztului, Kristóf Hagymásy, la Viena pentru negocieri cu Ferdinand²⁵ (decembrie 1559 – martie 1560).

Începând cu 1560, Ferdinand intensifică acțiunile militare în Ungaria Superioară contra trupelor transilvănene, câștigând teren atât din punct de vedere militar, cât și diplomatic. Armistițiul habsburgo-transilvănean din 12 iulie 1560²⁶, ca și cel din iunie 1561²⁷, ilustrează cel mai bine acest lucru.

La sfârșitul anului 1561 situația lui Ioan Sigismund se înrăutățește vizibil. Trecerea “căpitanului general” Melchior Balassa de partea Habsburgilor a antrenat cu sine toată nobilimea din teritoriile riverane Tisei. Concomitent, are loc o puternică răscoală a secuilor, care nu va fi stinsă decât în vara anului 1562, răscoală de care Balassa și domnitorul ferdinandist al Moldovei, Despot Vodă, par a nu fi străini. Conflictul armat s-a redeschis, oștile transilvănene fiind înfrânte, în 4 martie 1562, la Hadad. La toate acestea se adaugă succesul vizibil al tratatelor otomano-habsburgice privind încheierea unei “păci” durabile²⁸.

În acest context, în martie 1562 Ioan Sigismund îl însărcinează pe comandantul său, Ștefan Báthory, să înceapă tratativele cu generalul împăratului, Franz Zay, tratative care s-au încheiat la sfârșitul lui aprilie în tabăra de la Szakács. Ferdinand a refuzat propunerea reconciliatoare a lui Ioan Sigismund de a i se oferi comitatele Bereg și Ugocsa, insistând asupra îndeplinirii *sine qua non* a următoarelor condiții: Ioan Sigismund să renunțe la titlul de *electus rex Hungariae* și să cedeze, fără pretenții, cele două comitate amintite. Alăturarea trupelor otomane celor transilvănene l-a determinat însă pe Ferdinand să încheie

²⁴ *Die Schreiben Süleymans*, doc. XXIV, p. 66-67.

²⁵ Ioan Sigismund revendica Transilvania și Ungaria de dincoace de Dunăre, să fie considerat de către Ferdinand ca fiu al său, iar Ferdinand, dacă nu avea moștenitor legal la moartea sa, să-i recunoască lui Sigismund moștenirea Ungariei. Sigismund solicita ca la cununia sa cu fiica lui Ferdinand, Johanna, să fie încoronat cu coroana Ungariei și să poarte oficial titlul de “*rex Hungariae*”. Propunerile au fost respinse de Ferdinand, care, însă, din 1559, în timpul negocierilor cu Isabella, ceruse insistent ca Sigismund să renunțe la titlul de “rege al Ungariei” în schimbul celui de “principe al Transilvaniei” și să accepte rectificări de teritorii în *Partium*-ul superior (Gooss 1911, p. 154).

²⁶ Gooss 1911, p. 158.

²⁷ Gooss 1911, doc. 26, B, p. 161-163.

²⁸ Butnariu 1995, p. 48, Căzan 1997, p. 37-38.

armistițiul, prin Valentin Saurmann von der Jeltsch, fără a mai aștepta explicațiile lui Ioan Sigismund sau ale regelui Poloniei. În textul armistițiului, redactat la 12 aprilie 1562 la Viena, cu o durată de un an, Ferdinand nu mai făcea referire la cele două cereri majore înainte formulate²⁹.

Ambele părți aveau nevoie de acest armistițiu: Habsburgii pentru a se concentra asupra tratatelor cu Poarta Otomană, iar Sigismund pentru a potoli răscoala secuilor³⁰.

După doi ani de tratative, în vara anului 1562 s-a ajuns, în sfârșit, la o înțelegere între Viena și Istanbul în problema “păcii” pe o perioadă de opt ani. În răspunsul său către Ferdinand, formulat la 2 august 1562, sultanul își preciza punctul de vedere cu privire la conflictul habsburgo-transilvănean: “*Chiar dacă sunteți sigur că aveți drepturi asupra Transilvaniei, renunțați la ideea de a vă intra în drepturi prin violență, și prințul va respecta în acești opt ani toate condițiile prieteniei. Dacă el nu respectă armistițiul, nici voi să nu îl iertați*”³¹.

Încurajat peste măsură de tonul sultanului și prevederile tratatului, Maximilian, împuternicit de tatăl său să negocieze cu Ioan Sigismund³², îl trimite în Transilvania, la Alba Iulia, pe Mathäus Szerdahelyi pentru a cere, imperativ, comitatele Bereg, Ugocsa, Szatmár, Szabolcs și Szolnok. Sprijinit și de Polonia, Sigismund nu cedează. Intervenția energică a sultanului, care îi reproșă, la începutul lunii decembrie 1562, lui Ferdinand despre atacurile imperialilor în nord-vestul Transilvaniei, în zona Munkács, l-a determinat pe Maximilian să cedeze, preferând deocamdată un armistițiu cu Ioan Sigismund³³.

Tratatul habsburgo-transilvănean din 1563-1564 nu au dus la nici un rezultat notabil pentru nici una dintre părți, armistițiul încheiat la 26 mai 1564 consfințind *statu-quo-ul*³⁴.

În vara anului 1564 Ioan Sigismund a considerat că este momentul să tranșeze în favoarea sa chestiunea stăpânirii *Partium*-ului. Dieta de la Cluj a aprobat la 22 septembrie ajutoarele necesare pentru ducerea războiului, în fruntea oastei fiind numit Ștefan Báthory. La 3 octombrie a fost cucerit Satu Mare, Baia Mare, aflată sub ocupație austriacă, fiind eliberată și ea. Aceste succese rapide l-au determinat pe Ștefan Báthory să continue campania în Ungaria Superioară, spre Košice (Kassa). Răspunsul austrieților nu s-a lăsat așteptat. La începutul lunii februarie 1565, la ordinul noului împărat, Maximilian II, sunt declanșate operațiuni militare habsburgice în Ungaria Superioară. În

²⁹ Textul documentului în Gooss 1911, doc. 27, p. 165-167.

³⁰ Pascu 1948, p. 214-217.

³¹ *Die Schreiben Süleymans*, doc. XXV, p. 70.

³² La împărțirea stăpânirii țărilor ereditare austriece între fiii lui Ferdinand, în 1554, Maximilian, fiul cel mare, a primit țările dunărene austriece, devenind astfel direct legat de problema ungară. Alegerea sa, în anul 1562, ca “rege roman” i-a sporit puterea și libertatea de mișcare în relațiile cu otomanii și principele transilvan (Zöllner 1997, p. 240-241, Berenger 2000, p. 168-169, 190-191).

³³ Armistițiul s-a încheiat, cu acordul lui Ferdinand, la Innsbruck, la 24 martie 1563. Textul armistițiului, așa cum a fost el ratificat de Ioan Sigismund, la Brașov în 17 aprilie 1563, la Gooss 1911, doc. 28, p. 169-171.

³⁴ Gooss 1911, doc. 29, p. 174-176.

fruntea unei armate de 7.000 de oameni se aflau Andrei Báthory și Lazarus von Schwendi – un elvețian protestant. Încă din cursul lunii februarie au fost cucerite mai multe localități: Tokaj, Szerencs, Satu Mare, Erdöd, Baia Mare, oștile imperiale ajungând până la Chioar, în comitatul Solnoc.

Acțiunile austrieșilor l-au prins pe Ioan Sigismund total nepregătit. La un ajutor otoman nu se putea aștepta pe moment³⁵. În această situație, Ioan Sigismund este nevoit să purceadă la negocieri cu Viena. Propunerile sale de pace erau, de această dată, o evidentă dare înapoi, Sigismund fiind dispus să renunțe la titlul regal și la o parte a posesiunilor din Ungaria.

Între cele două părți s-a încheiat, la 13 martie 1565, o înțelegere, cunoscută sub denumirea de Convenția de la Satu Mare. Convenția a fost un eșec pentru Zápolya: Ioan Sigismund trebuia să-i înapoieze lui Maximilian toate “teritoriile ungurești” (cu excepția comitatului Bihor, pe care putea să-l dețină pe întreaga viață); Transilvania era apreciată “parte” a coroanei maghiare și, ca atare, principele trebuia să dea ascultare regelui Ungariei (adică lui Maximilian) și să renunțe la titlul de “rege al Ungariei”³⁶.

Pentru a remonta situația, Ioan Sigismund a recurs la protecția pe care statutul de *ahd* i-o conferea din partea Porții. Numai că pericolul era foarte mare, deoarece Maximilian II, prevăzător, îl trimisese, în primăvara anului 1565, la Istanbul, pe Michael Csernovics pentru a-i prezenta sultanului faptul că Ioan Sigismund încălcase “pacea” pe care otomanii au încheiat-o cu imperialii. Din fericire, sultanul nu a intrat în jocul Habsburgilor ci, dimpotrivă, a cerut ferm împăratului să înapoieze principelui teritoriile cucerite³⁷. Ba mai mult, sultanul a ordonat trupelor otomane din Ungaria ca, împreună cu cele transilvănene, să atace trupele imperiale. În vara anului 1565 sunt eliberate mai multe localități din nord-vestul Ardealului (Ardud, Cehei, Baia Mare și Satu Mare), dar despre o victorie decisivă nu putea fi vorba.

Căștigurile teritoriale ale Habsburgilor în Ungaria Superioară și în *Partium*, dar și acțiunile diplomatice ale trimisului transilvănean la Poartă, Gáspár Békés, l-au determinat pe sultan să hotărască, la sfârșitul anului 1565, ruperea tratatelor cu imperialii și pregătirea campaniei din Ungaria, planificată pentru primăvara anului 1566. Se preconiza o confruntare de mare amploare, mai ales că sultanul însuși era hotărât să se pună în fruntea trupelor, în măsură să restabilească “ordinea” în Ungaria Superioară și *Partium*. Obiectivele otomane erau Szigetvár-ul, Gyula, Tokaj și Eger.

Campania din Ungaria din 1566, pornită de sultan la sfârșitul lunii aprilie, a avut doar succese parțiale, ocuparea cetăților Gyula, Șiria și Ineu zguduind

³⁵ La urcarea pe tron, noul împărat, Maximilian II, l-a trimis la Istanbul pe Albert von Wyss, asigurându-l pe sultan că va respecta tratatul din 1562. Sultanul a salutat gestul lui Maximilian. Încercându-se în angajamentele de pace ale împăratului, sultanul sublinia într-o scrisoare adresată acestuia în 16 februarie 1565: “Dacă prințul nu respectă armistițiul, să nu îl iertați. Iar dacă referitor la regiunile disputate cu el se dorește de către ambele părți o corectare, aceasta să se realizeze într-un mod rațional” (Gooss 1911, doc. XXXII, p. 90-91).

³⁶ Textul acordului de la Satu Mare la Gooss 1911, doc. 30, p. 178-181.

³⁷ Poziția, foarte explicită și extrem de fermă a sultanului, este exprimată în scrisoarea trimisă lui Maximilian în iulie/august 1565 (Gooss 1911, doc. XXXIV, p. 97-99).

serios pozițiile habsburgice din Ungaria³⁸. Moartea sultanului Süleyman I a determinat Poarta Otomană să nu poată exploata politic rezultatele campaniei militare. De acest fapt nu a profitat nici Maximilian II. Deși el obținuse, în perioada imediat următoare, unele succese militare în Ungaria, ce puteau fi continuate și valorificate apoi politic, Maximilian II este înclinat mai degrabă spre negocieri, ceea ce și face, de altfel. La sfârșitul lunii iunie 1567 împăratul i-a trimis la Istanbul pe Anton Verancsics și Christoph von Teuffenbach pentru negocieri.

La Istanbul, trimișii lui Maximilian II au întâlnit un sultan, Selîm II, de cu totul altă factură decât predecesorul, tatăl său, aspect abil speculat de diplomația austriacă. În pofida strădaniilor depuse de Ioan Sigismund, la 17 februarie 1568 sultanul consimte încheierea “păcii”. Pe linia subiectului în discuție, “pacea” a reprezentat o grea lovitură dată Transilvaniei și teritoriilor *Partium*-ului. Pe de o parte, teritoriile din sudul *Partium*-ului, ocupate de otomani, erau încorporate “Ungariei otomane”, pe când cele situate între Koșice (Kassa) și Satu Mare erau recunoscute ca aparținând “Ungariei habsburgice”. Singurul câștig notabil era recunoașterea dinastiei Zápolya în Transilvania și a dreptului stărilor de a alege noul rege după moartea lui Ioan Sigismund³⁹.

Cât îl privește pe Ioan Sigismund, acesta s-a conformat inițial tratatului. Cu trecerea timpului, însă, Sigismund, speculând poziția tot mai slabă a lui Maximilian II în Ungaria, își reafirmă dorința de a recupera teritoriile pierdute. Dar Poarta îi respinge orice inițiativă în acest sens. Ba mai mult, la insistențele Porții, Polonia face presiuni serioase asupra principelui pentru a se abține de la orice acțiune antihabsburgică. Lipsit de sprijinul Porții, angajată în acțiuni militare în Mediterana, Ioan Sigismund este nevoit să renunțe la politica agresivă față de Habsburgi, încercând calea diplomației pentru a mai salva ceva.

Tratativele transilvano-habsburgice, demarate la începutul anului 1570, l-au avut în prim-plan pe Gáspár Békés, intermediar fiind episcopul polonez Adam Konarski. Ele au durat până la 16 august 1570, când s-a ajuns la textul final. Conform tratatului, Ioan Sigismund renunța la titlul de “*electus rex*” în favoarea celui de “*princeps Transsylvaniae ac partium regni Hungariae*”; numai în scrisorile către sultan putea fi folosit titlul de “*electus rex*”. Stăpânirea Transilvaniei și a unor părți din Ungaria îi era recunoscută lui Ioan Sigismund și urmașilor săi de sex masculin, dar împăratul era recunoscut ca “superior” al Transilvaniei. Sigismund păstra comitatele Bihor, Crasna, Solnocul Mijlociu și Maramureșul, dar ceda împăratului comitatele Bereg, Ugocea, Szabolcs și Sătmar.

Împăratul și principele trebuiau să întocmească scrisori de asigurare, iar ratificarea trebuia făcută prin scrisori. Împăratul, după ce ar fi primit ratificarea de la Sigismund, printr-un document special garanta prevederile tratatului.

Tratatul a fost ratificat la Alba Iulia (1 decembrie 1570), fără înștiințarea dietei, respective la Praga (10 martie 1571), cu patru zile înainte de decesul lui Ioan Sigismund⁴⁰. Lipsa instrumentelor de ratificare nu i-a împiedicat pe

³⁸ Decei 1978, p. 197-199, Makkai 1946, p. 147-149, *Histoire de la Transylvanie* 1992, p. 252.

³⁹ Vezi Petritsch 1991, doc. 550, p. 187-189.

⁴⁰ Textul tratatului la Gooss 1911, doc. 32, p. 201-204. Vezi și Tătar 2003 a, p. 191-197, Tătar 2003 b, p. 308-325.

Habsburgii să considere rezolvată problema raporturilor cu autoritățile Transilvaniei. Când, peste două decenii, se va redeschide conflictul otomano-habsburgo-transilvănean, datele problemei vor fi cu totul altele.

OCTAVIAN TĂȚAR

**THE QUESTION OF *PARTIUM* IN THE DISPUTE BETWEEN
HABSBURGS, OTTOMANS, AND TRANSYLVANIA FROM 1556-1571**

SUMMARY

After King John Zápolya's death in 1541, the region called *Partium* became an object of dispute between Austria and the Ottoman Empire. The relations between the two states took a new course as a result of the Ottoman campaign in Hungary in 1542, and essentially due to the decision of the sultan concerning the status of the kingdom and the type of government regime. Jammed between the two powers, Transylvanian authorities asserted their position regarding the question of the territories of *Partium* in 1556, after widow queen Isabella and her son came back. The study investigates the way in which the status of *Partium*'s territories was solved during the peace negotiations between Habsburgs and Ottomans in 1559, 1562, and 1568 and between Transylvania and Habsburgs in 1562-1565 and 1570-1571. The treaty from Speyer (1570) signed between Maximilian II and Prince John Sigismund put an end to the dispute for *Partium* for a few decades.

Abrevieri bibliografice

- Berenger 2000 - Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273-1918*, București, 2000.
 Berindei și Veinstein 1987 - M. Berindei, G. Veinstein, *L'Empire ottoman et les pays roumains. 1544-1545. Étude et documents*, Paris-Cambridge, 1987.
 Butnariu 1995 - V. M. Butnariu, "Legitimitate și inovație în statutul politico-juridic al regatului maghiar. Anii 1526-1570", în "Anuarul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol" Iași, 32, 1995.
 Căzan 1972 - Florentina Căzan, "Rolul orașului Sibiu în politica externă a lui Ferdinand de Austria", în *Analele Universității București. Istorie*, XXI, 2, 1972.
 Căzan 1973 - Florentina Căzan, "Divergența de păreri dintre Ferdinand de Austria și Carol Quintul privind Transilvania", în *Analele Universității București. Istorie*, XXII, 2, 1973.
 Căzan 1996 - Ileana Căzan, "Primele ambasade ale Habsburgilor în Imperiul Otoman și lupta pentru cucerirea Transilvaniei (1547-1562)" (I), în *SMIMed*, vol. XIV, 1996.
 Căzan 1997 - Ileana Căzan, "Primele ambasade ale Habsburgilor în Imperiul Otoman și lupta pentru cucerirea Transilvaniei (1547-1562)" (II), în *SMIMed*, vol. XV, 1997.
 Ciocan 1945 - Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol-Quintul*, Teză de doctorat, București, 1945.
 Decei 1978 - Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman (până la 1656)*, București, 1978.
 Die Schreiben Süleymans 1983 - *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.* (von Anton C. Schaendlinger, unter Mitarbeit von Claudia Römer), Wien, 1983.
 Feneșan 1997 - Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului Autonom al Transilvaniei*, București, 1997.
Histoire de la Transylvanie 1992 - *Histoire de la Transylvanie* (sous la direction de Béla Köpeczi), Budapest, 1992.

- Hurmuzaki - *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de E. de Hurmuzaki, vol. II, Partea I (1541-1575), 1891.
- Makkai 1946 - L. Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris, 1946.
- Maxim 1983 - Mihai Maxim, *Teritorii românești sub administrația otomană în secolul al XVI-lea*, I, în *RI*, 36, 8, 1983.
- MCRT - Szilágyi Sándor, *Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae / Erdélyi országgyűlési emlékek*, Budapeșt, vol. I, 1875, vol. II, 1876.
- Gooss 1911 - Roderich Gooss, *Österreichische Staatverträge. Fürstentum Siebenburgen (1526-1690)*, Wien, 1911.
- Pascu 1948 - Ștefan Pascu, *Transilvania în epoca principatului. Timpul suzeranității turcești (1541-1691)*, Cluj, 1948.
- Petritsch 1991 - E. D. Petritsch, *Regesten der Osmanischen Dokumente im Österreichische Staatsarchiv*, Band I (1480-1574), Wien, 1991.
- Petritsch 1985 - E. D. Petritsch, *Der Habsburgisch-Osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547, in Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, vol. 38, Viena, 1985.
- Tătar 2001 - Octavian Tătar, *Aspecte internaționale ale constituirii Principatului Transilvaniei*, Hunedoara, 2001.
- Tătar 2002 a - Octavian Tătar, "Părți și provincii ale fostului regat maghiar. Statutul lor politico-juridic în secolul al XVI-lea", în *AMP*, XXIV, Zalău, 2002.
- Tătar 2002 b - Octavian Tătar, "Transilvania în negocierile de pace habsburgo-otomane din 1545-1547. Relatări ale diplomaților Casei de Austria la Poarta Otomană", în *Corviniana*, VII, nr. 7, 2002.
- Tătar 2003 a - Octavian Tătar, "Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian II și Ioan Sigismund Zápolya și statutul politico-teritorial al Transilvaniei pe plan european", în *AUA series Historia*, VII, 2003.
- Tătar 2003 b - Octavian Tătar, *Europeni și otomani în Evul Mediu. Realități politico-diplomatice și militare. Studii*, Sibiu, 2003.
- Tătar 2004 - Octavian Tătar, "Aspecte cuprinse în rapoartele diplomației austriece privind intrigile antihabsburgice ale francezilor la Poarta Otomană (1545-1548)", în *FVL*, Band 42-43, 2004.
- Zöllner 1997 - Erich Zöllner, *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, Ediția a VIII-a, vol. I, București, 1997.